

ضرورت توجه به موضوعات زیست محیطی در محتوای کتابهای درسی

دوره ابتدایی ایران سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۶

منصوره قضاوی^۱ و دکتر محمدجواد لیاقتدار^۲

چکیده:

کتاب درسی و محتوای آن به عنوان یکی از مهمترین مراجع و منابع یادگیری دانش آموزان در نظامهای آموزشی است و در نظام آموزشی کشور ما نیز نقش مهمی را عهده دارمی باشد، به نحویکه آموزش محیط زیست در همه سطوح جامعه امری انکارناپذیر محسوب می شود. به لحاظ این اهمیت و همچنین به سبب نقش محتوای کتابهای درسی در تامین نیازها و تسهیل امر یادگیری رفتارهای مطلوب محیطی دانش آموزان که هدف پژوهش حاضر است، محتوای کلیه کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. این بررسی در قالب ۳ سوال پژوهش و با استفاده از ابزار چک لیست تحلیل محتوا که دارای ۴ مولفه اصلی (موضوعات زیست محیطی آب، هوا، خاک، و صوت) و ۵۵ مولفه فرعی می باشد مورد بررسی قرار گرفته و پایایی آن ۹۲٪ بدست آمده است. یافته های پژوهش نشان می دهد کتابهای درسی دوره ابتدایی در کل تاکید و توجه کمی نسبت به موضوعات زیست محیطی نموده است. به نحوی که بیشترین توجه را کتاب علوم اجتماعی پایه پنجم و کمترین توجه را کتاب فارسی پایه دوم نسبت به موضوعات زیست محیطی داشته است.

کلید واژه ها: تحلیل محتوا، محیط زیست، موضوعات زیست محیطی، رفتار محیطی، کتابهای درسی.

۱. کارشناس ارشد علوم تربیتی و کارشناس پژوهشی دانشگاه اصفهان

۲. عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان

انسان در طول زندگی خود با دو تصمیم اساسی «چگونگی ارتباط با دیگران و محیط زیست» مواجه می باشد به نحوی که روابط وی با دیگران دیر یا زود بر محیط زیست او تأثیر می گذارد (کیال، ۱۳۸۳) و به دنبال آن تغییر و دگرگونی در محیط زیست و نهایتاً رفتار مطلوب یا نامطلوب محیطی را موجب می شود (اندرودی، ۱۳۸۰). پس بسیاری از دگرگونی های ناخوشایند ایجاد شده در طبیعت، ناشی از همین رفتارهای نادرست انسان هاست که بهترین راه مدیریت این دگرگونی ها، بالا بردن آگاهی حساسیت مردم نسبت به مسائل محیط زیست می باشد (شایگان، ۱۳۸۴).

بنابراین اگرچه از طرفی، انسان ها برای برطرف نمودن احتیاجات اساسی خود به ارتباط محیطی که ماحصل آن رفتار محیطی^۱ است، نیاز دارند (صدقی نژاد، ۱۳۸۴) ولی از طرفی دیگر، واقعیت ها مبین این است که دامنه این تأثیر و تغییرات در طول دوران بشر، از انسان مقهور طبیعت قرن شانزدهم میلادی به انسان مصرف کننده افراطی قرن بیستم کشیده شده است. که وی بدون توجه به اهمیت محیط زیست به فعالیت اقتصادی پرداخته و با رفتار نادرست و نامتعادل محیطی جامعه انسانی را با انبوهی از موضوعات زیست محیطی دست به گریبان نموده است و تاجایی پیش رفته که نهایتاً انسان قرن بیست و یکم ضمن انجام فعالیت های اقتصادی به این امر واقف شده است که باید در جهت جلوگیری از شدت و سرعت رشد معضلات، آلودگیها و تخریب محیط زیست گامهایی اساسی بردارد (تقی زاده انصاری، ۱۳۸۳).

پس موضوعات زیست محیطی شامل مجموعه ای از مؤلفه است که در چهار دسته کلی: آب، هوا، خاک و صوت قرار می گیرند (میلر، ۱۹۹۱؛ قاسمی، ۱۳۸۴ و دبیری، ۱۳۸۵) و اگرچه بررسی آنها سابقه ای طولانی ندارد ولی مطالعه علمی در مورد آن و ارزیابی اثراتش برای اولین بار در سال ۱۹۶۹ میلادی طی یک نهضت زیست محیطی به صورت مصوبه قانونی در کشور آمریکا مطرح و جنبه علمی به خود گرفت (رهبر، ۱۳۷۷) و پس از آن بنابه اهمیت موضوع در سایر کشورها گسترش بین المللی پیدا کرد. به دنبال این امر سال ۱۹۷۲ سرآغازی بر زیست محیط گرابی نوین به شمار می رود که در این سال نخستین همایش بین المللی بنام کنفرانس سازمان ملل متحد (استکهلم) با حضور ۱۱۳ کشور درباره

^۱ Ecological Behavior

محیط زیست انسانی برگزار شد و در دستور کار خود شعار «جهانی بیندیشیم و محلی عمل کنیم» را قرار داد (آذربایجان، ۱۳۸۳). و تأکید زیادی بر تأمین آموزش محیط زیست برای همه سنین و در همه سطوح بصورت آموزش رسمی و غیررسمی نموده است (حیدریان، ۱۳۸۰).

در سال ۱۹۷۵ اولین کارگاه آموزشی محیط زیست در بلغراد توسط یونسکو تشکیل گردید که اصول و خطوط اصلی برنامه جهانی آموزش محیط زیست را تهیه نمود. پس از آن در سال ۱۹۷۷ کنفرانس بین دولتی آموزش محیط زیست در گرجستان تشکیل شد که ره آورد آن بیانیه آموزشی می باشد که در سطح بین المللی جهت توسعه آموزش محیط زیست راهبردهایی داشته است. بلاخره در کنفرانس سران زمین در سال ۱۳۷۱ نسبت به ادامه روند مشکلات آدمی اظهار تاسف شد و توجه اعضا و جهانیان را به فعالیت جدی در زمینه بیانیه های جهانی محیط زیست نمود.

در ایران نیز (عابدزاده، ۱۳۷۱) با توجه به اصول ۵۰ و ۴۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی، قوانین و مقررات سازمان حفاظت محیط زیست و قوانین برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، توجه به موضوعات زیست محیطی و حفاظت از محیط زیست وظیفه عمومی تلقی شده است و ضرورت توجه و ارزیابی به این موضوعات از طریق پروژه های مختلف عمرانی و آموزشی مدنظر قرار گرفته شده است.

به نحوی که در پژوهش صدوقی (۱۳۷۸) احساس مسئولیت زیست محیطی در افراد، ضرورت پیشرفت و توسعه ی پایداری محسوب می شود. هاستینگز^۱ (۱۹۹۴) ایجاد این احساس مسئولیت در زمان کودکی را، لازمه هدایت رفتار اجتماعی و محیطی در نوجوانی و بزرگسالی می داند و واینر^۲ (۱۹۹۵) از آن به عنوان پیش زمینه مهم رفتارهای محیطی مطلوب یا نامطلوب محیطی یاد می کند. پژوهش های متعدد نایدرهیزر^۳ و همکارانش (۱۹۹۶) بر روی بچه های سنین مختلف نشان داد اگرچه با افزایش سن و اجتماعی شدن از میزان ژنتیکی بودن احساس مسئولیت کاسته می شود ولی به جای آن محیط بیشترین تأثیر را در پذیرش مسئولیت محیطی و ایجاد توجه به موضوعات زیست محیطی ایفا می کند.

^۱ Hastings

^۲ Weiner

^۳ Neiderhiser

از اینرو، مطالب نوشتاری نوشتاری تدوین شده برای کودکان، اعم از ادبیات، کتابهای درسی و داستانی مهمترین منبع تقویت این احساس و انگیزه می باشد (عابدی، ۱۳۸۳). به گونه ای که پژوهشهای گسترده مک کلند^۱ (۱۹۶۵) در ۴۰ کشور مختلف در خلال سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۲۵ میلادی نشان می دهد مردم کوشایی که، دارای انگیزه ی پیشرفت و توسعه بالایی هستند نه تنها پیوسته در پی یافتن راهها و روشهای انجام بهتر کارها می باشند، بلکه این فکر را در ادبیات خود نیز ترویج می دهند به همین دلیل ارتباط معنادار و محکمی بین نمره های انگیزه ی پیشرفت هر کشور و توسعه یا زوال محیطی و اقتصادی بعدی آن کشورها مشاهده می شود یعنی کشورهایی به توسعه ی محیطی و اقتصادی دست یافته بودند که ادبیات آن کشورها پیشرفت و توسعه را ترغیب می نمود.

پژوهشهای ورنبرهوف (۲۰۰۲) در خصوص رابطه ی بین مسئولیت زیست محیطی و رفتار محیطی نشان داد، نقطه آغازین رشد احساس مسئولیت زیست محیطی سنین کودکی و دوره ی ابتدایی است. پیش توجه به موضوعات زیست محیطی جزء نیازهای اولیه و اساسی محسوب می شود که در سالهای نخستین زندگی کودک بر اثر احساس مسئولیت محیطی، به صورت رفتاری مسئولانه در تو بوجود می آید (هینده^۲، ۲۰۰۱). جهت تحقق این امر، کتاب درسی یکی از مهمترین مراجع و منابع یادگیری دانش آموزان در نظام آموزشی محسوب می شود و در ایران مهمترین نقش را ایفا می کند (عریضی و عابدی، ۱۳۸۲).

اهمیت این موضوع زمانی حساستر می شود که بدانیم در اکثر موارد کتاب درسی به عنوان تنها رسانه ی آموزشی است که در فرایند یاددهی و یادگیری در اختیار معلم قرار می گیرد (زمانی، ۱۳۸۵). و مشخص است که این آموزش تأثیر خود را در دهه های بعدی (یعنی دوره ی بزرگسالی کودکان) نشان خواهد داد (نالی، ۱۳۷۳). به نحوی که پژوهش لیلی و لوبر^۳ (۲۰۰۱) نشان داد آموزش مسئولیت محیطی در روابط بین والدین و فرزندان، دوستان، همسایگان و به طور کلی در روابط درون گروهی و برون گروهی کاملاً مشهود است. و هوفمن^۴ (۲۰۰۰) از آن به عنوان همدلی یا حتی احساس گناه یاد می کند.

^۱ Mc Cleland

^۲ Hinde

^۳ Lili and Luber

^۴ Hoffman

علاوه بر آن، پایین بودن احساس مسئولیت محیطی خود مانعی بزرگ در مسیر رسیدن به توسعه پایدار و پیشرفت می باشد که باعث بسط و توسعه معضلات زیست محیطی می شود (هونکه^۱ و همکاران؛ ۱۹۹۱؛ اوسکمپ^۲ و همکاران، ۱۹۹۱ و هوپر و نایلس^۳، ۱۹۹۱).

باتوجه به پژوهش های فوق الذکر می توانیم بگوییم، محتوای کتاب های درسی (واژه ها، کلمات، جملات، اشکال و تصاویر) دوره ابتدایی از مهمترین وسایل شناخت رفتارهای محیطی و موضوعات زیست محیطی برای دانش آموزان می باشد. که جهت طراحی و تدوین اهداف آموزشی توسط برنامه ریزان درسی مورد توجه قرار می گیرند. به همین دلیل، ضرورت توجه به موضوعات زیست محیطی در محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی ایران خود گامی بنیادی است که هدف پژوهش حاضر می باشد جهت این امر موضوعات زیست محیطی در ۴ مقوله کلی و ۵۵ مقوله فرعی مورد بررسی قرار گرفته است که در آن علاوه بر تعیین میزان توجه محتوای کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی هر پایه نسبت به موضوعات زیست محیطی، به مقایسه آنها با یکدیگر برحسب پایه تحصیلی نیز پرداخته می شود. در زیر ابتدا ۲ نظریه مهم درخصوص آموزش احساس مسئولیت محیطی مورد بحث قرار می گیرد.

نظریه رفتار اجتماعی مبتنی بر مسئولیت واینر

واینر (۲۰۰۱-۱۹۸۰) که علاقه فراوانی به بررسی رابطه رفتار زیست محیطی و میزان احساس مسئولیت افراد داشت پس از پژوهشهایی گسترده در این زمینه به این نتیجه رسید که انسان بگونه ای خلق شده که به تنهایی و بدون ارتباطات نمی تواند احتیاجات خود را برآورده نماید و چه بسا وی نیازمند ارتباطات محیطی و اجتماعی جهت بروز رفتار اجتماعی خواهد بود زیرا رفتار اجتماعی خود تابعی از پذیرش میزانی از مسئولیت می باشد.

بنابراین، واینر با اعتقاد به اینکه قوت و ضعف احساس مسئولیت، پیش زمینه مهمی برای رفتارهای اجتماعی مطلوب و نامطلوب محیطی می باشد. نظریه رفتار اجتماعی مبتنی بر مسئولیت خود را آرایه می دهد که برپایه این فکر استوار است که نسبت دادن مسئولیت، موجب بروز واکنش عاطفی می شود و

^۱ Hunecke

^۲ Oskamp

^۳ Hopper and Nielsen

این خود عامل اصلی ظهور رفتارهای مثبت و منفی اجتماعی و محیطی می باشد. پس یادگیری این واکنشهای عاطفی مربوط به سنین ۷-۱۲ سالگی یعنی دوره ابتدائی می باشد، زیرا دریافتهای کودک در این سن براساس آنچه دیده و به وی آموزش داده شده، می باشد به همین دلیل محتوای کتب درسی می تواند نقش حساسی را داشته باشد.

علاوه براین واکنش های عاطفی افراد در قالب دلسوزی و عصبانیت می باشند به نحوی که دلسوزی منجر به کمک رسانی و حفظ محیط زیست و عصبانیت موجب مسامحه، سرزنش، زیاده روی در مصرف و استفاده نادرست از محیط و نهایت امر ظهور و بسط معضلات زیست محیطی می گردد.

نظریه بیرهوف

بیرهوف (۲۰۰۲) بر مبنای دانش نظری و تجربی موجود درباره موضوعات زیست محیطی و با انجام پژوهش های مرتبط با آن به بسط مطالعات واینر پرداخت. او به سیر پیدایش و شکل گیری موضوعات زیست محیطی در رفتار افراد علاقمند بود بنابراین پس از انجام مطالعات و پژوهشهای زیاد در خصوص رابطه ی بین مسئولیت زیست محیطی و رفتار محیطی به این نتیجه رسید که نه تنها رفتار محیطی تابع مسئولیت محیطی می باشد بلکه مسئولیت زیست محیطی در ۳ سطح احساس گناه، آگاهی از پیامد و معیار ذهنی، متجلی می شود. زیرا عوامل ایجاد کننده آنها به ترتیب سطح، شامل عوامل عاطفی، ادراکی و اجتماعی می باشند. یعنی نقطه ی آغازین توجه و رشد احساس مسئولیت زیست محیطی مربوط به سنین کودکی و دوره ی ابتدایی است. درست زمانی که شخصیت کودک در حال شکل گرفتن است.

از آنجایی که قسمت اعظمی از معیارهای ذهنی کودک تحت تأثیر آموزشهای رسمی و محتوای کتابهای درسی و داستانی دوره ی ابتدایی قرار می گیرد، وی از این طریق بامحیط خود ارتباط برقرار می کند. پس ادبیات هر کشور مهمترین منبع اثرگذاری می باشد، زیرا در این سنین کتابهای درسی و داستانی بیشترین تأثیر را جهت فراگیری و ایجاد این رفتار در کودکان خواهند داشت. به نحوی که، کودک از طریق معیارهای ذهنی، آموزش رسمی و محتوای کتب درسی به صورت منظم نسبت به محیط اجتماعی، محیط زیست و موضوعات زیست محیطی آگاهی پیدا کرده با آن ارتباط برقرار می نماید.

بیرهوف معتقد است مردم کشوری که از میزان مسئولیت زیست محیطی بالایی برخوردار باشند این افکار را در ادبیات خود ترویج می دهند و بهترین وسیله محتوای کتب درسی می باشد. وی نتایج پژوهشهای خود بر روی موضوعات زیست محیطی را بصورت نمودار زیر نشان داده است:

سؤالهای پژوهش

هدف این پژوهش «تعیین میزان توجه محتوای کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی نسبت به موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن در پایه های مختلف» است که این هدف در قالب ۳ سوال تحقیق و به شرح زیر مطرح شده است:

۱- محتوای کتابهای فارسی دوره ابتدایی تا چه میزان به موضوعات زیست محیطی توجه نموده است؟
۲- محتوای کتابهای علوم تجربی دوره ابتدایی تا چه میزان به موضوعات زیست محیطی توجه نموده است؟

۳- محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه میزان به موضوعات زیست محیطی توجه نموده است؟

روش

در این پژوهش محتوای کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن که شامل آب، خاک و صوت می باشد و با استفاده از فهرست واری، مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفته است. از اینرو با توجه به ماهیت موضوع از روش تحقیق تحلیل محتوا^۱ استفاده شده است.

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری پژوهش، کلیه کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۸۶-۸۷ می باشد که تعداد آنها ۱۳ جلد می باشد.

در این پژوهش برای بررسی و تحلیل محتوای کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن، از فهرست واری تحلیل محتوا که بر اساس مبانی علمی موضوعات زیست محیطی و نظریه های آن ساخته شده، استفاده گردیده است.

^۱ Content Analysis

این ابزار دارای ۴ مولفه اصلی و ۵۵ مولفه فرعی است که براساس تعریف موضوعات زیست محیطی و نظریه های آن ساخته شده است.

روایی و پایایی ابزار اندازه گیری

برای تعیین و روایی^۱ فهرست واری واری تحلیل محتوا، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است. بدین ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوای کتابهای فارسی، علوم تجری و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن در اختیار ۴ نفر از صاحب نظران این حوزه (اساتید رشته های برنامه ریزی درسی، آموزش ابتدایی، محیط زیست و بهداشت محیط) برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آنها فهرست واری تحلیل محتوای نهایی در قالب چهار مولفه اصلی و ۵۵ مولفه فرعی (با گزینه های خوب، متوسط و ضعیف) تهیه گردید. برای تأمین پایایی^۲ ابزار اندازه گیری از فرمول ویلیام اسکات (۱۹۵۵) استفاده شد. بدین صورت که فرم تحلیل محتوا در اختیار چهار نفر از صاحب نظران محیط زیست، بهداشت محیط، آموزش ابتدایی و برنامه ریزی درسی قرار گرفت و ضریب توافق آنها ۰/۹۲ بدست آمد.

شیوه اجرا و مراحل انجام پژوهش

بررسی و تحلیل محتوای کتابهای فارسی، علوم تجری و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در پژوهش حاضر به شرح زیر اجرا گردید:

الف) مطالعه مبانی علمی محیط زیست و موضوعات زیست محیطی

در این مرحله مبانی علمی موضوعات زیست محیطی و نظریه های مربوط به آن مورد بررسی قرار گرفت.

ب) ساخت فرم تحلیل محتوا

در این مرحله با توجه به مبانی نظری و نظریه های مربوط به موضوعات زیست محیطی، فرم تحلیل محتوا (چک لیست) جهت بررسی کتابهای فارسی، علوم تجری و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ساخته شد. این فرم دارای ۴ مولفه اصلی (موضوعات زیست محیطی آب، هوا، خاک و صوت) و ۵۵

^۱ Validity

^۲ Reliability

مولفه فرعی می باشد که برای تعیین و تأیید روایی آن در اختیار چهارنفر از صاحب نظران این حوزه قرار گرفت.

ج) تعیین واحدهای تحلیل

برای تحلیل محتوای کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، از واحد تحلیل، کلمه ها و مضمون ها استفاده شد. که در ۳ درجه خوب، متوسط و ضعیف به آن پرداخته می شود.

د) توجیه همکاران پژوهش

به منظور برداشت یکسان از فرم تحلیل محتوا، همکاران پژوهش در ارتباط با موضوعات زیست محیطی، مولفه های آن و واحدهای تحلیل با یکدیگر هماهنگ گردیدند.

ه) استخراج و تحلیل داده ها

برای تجزیه و تحلیل داده های حاصل فرم تحلیل محتوا، از آمار توصیفی (جداول، فراوانی، درصد و میانگین) و تحلیل کیفی استفاده شد.

یافته های پژوهش

یافته های پژوهش براساس سوالهای تحقیق به شرح زیر ارائه می گردد.

۱- محتوای کتابهای فارسی دوره ابتدایی تا چه میزان به موضوعات زیست محیطی توجه نموده است؟

جدول شماره (۱): میزان توجه محتوای کتابهای فارسی دوره ابتدایی نسبت به

موضوعات زیست محیطی

موضوعات زیست محیطی		کتاب فارسی	ردیف
فراوانی	درصد		
۶۰	۱۶/۸۵	اول	۱
۲۳	۶/۴۶	دوم	۲
۸۸	۲۴/۷۲	سوم	۳
۱۲۱	۳۳/۹۹	چهارم	۴
۶۴	۱۷/۹۸	پنجم	۵
۳۵۶	۱۰۰	جمع	۶
۷۱/۲	۲۰	میانگین	

براساس اطلاعات جدول شماره (۱) مجموع فراوانی واحده ای تحلیل شده مربوط به موضوعات زیست محیطی در کتابهای فارسی دوره ابتدایی ۳۵۶ می باشد که بیشترین توجه مربوط به کتاب فارسی پایه چهارم دوره ابتدایی با ۳۳/۹۹ درصد و کمترین توجه مربوط به کتاب فارسی پایه دوم دوره ابتدایی با ۶/۴۶٪ بوده است. همچنین میانگین فراوانی کل کتابهای فارسی دوره ابتدایی ۷۱/۲ می باشد که از بین آنها کتابهای فارسی پایه های چهارم و سوم بالاتر از میانگین و کتابهای فارسی پایه های اول و دوم و پنجم پایین تر از میانگین قرار دارند.

۲- محتوای کتابهای علوم تجربی دوره ابتدایی تا چه میزان به موضوعات زیست محیطی توجه نموده است؟

جدول شماره (۲): میزان توجه محتوای کتابهای علوم تجربی دوره ابتدایی نسبت به موضوعات

زیست محیط

ردیف	کتاب علوم تجربی	موضوعات زیست محیطی	
		فراوانی	درصد
۱	اول	۱۳/۶۹	۶۹
۲	دوم	۱۶/۸۷	۸۵
۳	سوم	۱۷/۸۶	۹۰
۴	چهارم	۱۱/۳۱	۵۷
۵	پنجم	۴۰/۲۸	۲۰۳
۶	جمع	۱۰۰	۵۰۴
	میانگین	۲۰	۱۰۰/۸

براساس اطلاعات جدول شماره (۲) مجموع فراوانی واحدهای تحلیل شده مربوط به موضوعات زیست محیطی در کتابهای علوم تجربی دوره ابتدایی ۵۰۴ می باشد که بیشترین توجه مربوط به کتاب علوم تجربی پایه پنجم دوره ابتدایی با ۴۰/۲۸ درصد و کمترین توجه مربوط به کتاب علوم تجربی پایه

چهارم دوره ابتدایی با ۱۳/۳۱ درصد می باشد. همچنین میانگین فراوانی کل کتابهای علوم تجربی دوره ابتدایی ۱۰۰/۸ می باشد که از بین آنها کتاب علوم تجربی پایه پنجم بالاتر از میانگیم و کتاب علوم تجربی پایه های اول و دوم و سوم و چهارم پایین تر از میانگین قرار دارند.

۳- محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه میزان به موضوعات زیست محیطی توجه نموده است؟

جدول شماره (۳): میزان توجه محتوای متابهای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی نسبت به موضوعات زیست محیطی

ردیف	کتاب علوم تجربی	موضوعات زیست محیطی	
		فراوانی	درصد
۱	اول	-	-
۲	دوم	-	-
۳	سوم	۲۵/۹۵	۸۲
۴	چهارم	۴۸/۷۳	۱۵۴
۵	پنجم	۲۵/۳۲	۸۰
۶	جمع	۱۰۰	۳۱۶
	میانگین	۷۱/۲	۲۰

براساس اطلاعات جدول شماره (۳) مجموع فراوانی واحدهای تحلیل شده مربوط به موضوعات زیست محیطی در کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ۳۱۶ می باشد که بیشترین فراوانی مربوط به کتاب تعلیمات اجتماعی پایه چهارم دوره ابتدایی با ۴۸/۷۳ درصد و کمترین فراوانی مربوط به کتاب تعلیمات اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی با ۲۵/۳۲ درصد می باشد. همچنین میانگین فراوانی کل کتابهای تعلیمات اجتماعی و کتابهای تعلیمات اجتماعی پایه های سوم و پنجم پایین تر از میانگین قرار دارند.

جدول شماره (۴): رتبه بندی کتابهای درسی دوره ابتدایی برحسب میزان توجه به

موضوعات

زیست محیطی

نام کتاب	پایه تحصیلی	فراوانی	رتبه
علوم تجربی	پنجم	۲۱۳	اول
تعلیمات اجتماعی	چهارم	۱۵۴	دوم
فارسی	چهارم	۱۲۱	سوم
علوم تجربی	سوم	۹۰	چهارم
فارسی	سوم	۸۸	پنجم
علوم تجربی	دوم	۸۵	ششم
تعلیمات اجتماعی	سوم	۸۲	هفتم
تعلیمات اجتماعی	پنجم	۸۰	هشتم
علوم تجربی	اول	۶۹	نهم
فارسی	پنجم	۶۴	دهم
فارسی	اول	۶۰	یازدهم
علوم تجربی	چهارم	۵۷	دوازدهم
فارسی	دوم	۲۳	سیزدهم
جمع کل		۱۱۸۶	

بحث و نتیجه گیری

انسان بعنوان محور اصلی توسعه پایدار، شایستگی برخوردار از زندگی سالم، پربار و هماهنگ با طبیعت را دارد. پس تمام تلاشهای او برای ارتقای کیفیت زندگی در عصر حاضر و عصرهای بعدی است. بنابراین بهتر است بجای حصار کشیدن به دور همه چیز، درست استفاده کردن را بیاموزد.

اگرچه توجه به این مهم توسط افراد، سازمانها و نهادهای آن بفرآگیران ضرورتی اخص قلمداد می شود خصوصاً اگر شروع این آگاهی و آموزشها در دوره ابتدایی باشد. زیرا از طرفی در سنین ۷-۱۲ سالگی دریافتهای کودکان از طریق اشکال، تصاویر و مطالبی است که به آنها آموزش داده می شود. و مشخص است که این امر، تأثیر خود را در دهه های بعدی (یعنی دوره بزرگسالی و رسیدن به احساس

و مسئولیت محیطی) نشان می دهد (نائلی، ۱۳۷۳) بطوری که دانش آموزان را به عنوان افرادی توانا و مسئول در عرصه اجتماع نشان می دهد. و از طرف دیگر چون کودکان امروز کارگزاران فردا هستند. آنان بهترین کانال ارتباطی بین خانه، مدرسه و جامعه بوده که وسیله ای مهم برای تحقق اهداف توسعه ملی محسوب می شوند.

بیرهوف (۲۰۰۱) پس از انجام پژوهشهای گسترده در ارتباط با نحوه شکل گیری رفتار محیطی اظهار می دارد شروع شکل گیری و توجه به موضوعات زیست محیطی مربوط به سنین دوره ابتدایی می باشد و این رفتار تا حدزیادی تحت تأثیر عوامل اجتماعی و محیطی که بر اثر محتوای کتب درسی و آموزش به دانش آموزان تعلیم داده می شود، قرار می گیرد به نحوی که بر اثر این آموزش یا مطالب درسی کودکان به درجاتی از ضعف و قوت در احساس مسئولیت محیطی بالاتری برخوردار باشند این افکار را در ادبیات خود ترویج می نمایند و بهترین وسیله ترویج، محتوای متابهای درسی یا داستانی می باشد. از اینرو کشورهایی در مدیریت موضوعات زیست محیطی و تحقق اهداف توسعه پایدار جلوتر می باشند که در ادبیات کودکان آن ممالک توجه به موضوعات زیست محیطی ترغیب شده است. به نحوی که آنها در دهه های بعدی زندگیشان (یعنی دوره بزرگسالی کودکان) از احساس مسئولیت محیطی بالاتری برخوردار می شوند. از پژوهشهای بیرهوف (۲۰۰۱ - ۱۹۹۸) می توان ۳ نکته زیر را نتیجه گرفت:

- ۱- رفتار محیطی تابعی از مسئولیت زیست محیطی می باشد.
 - ۲- احساس مسئولیت محیطی را باید در سالهای اولیه کودکی در افراد پرورش داد.
 - ۳- آموزش و پرورش مسئولیت زیست محیطی و توجه به موضوعات زیست - محیطی را بایستی از طریق محتوای کتابهای درسی و داستانی کودکان در آنها به منصفه ظهور رساند.
- در پژوهش حاضر، با توجه به پژوهشهایی که قبلاً انجام گرفته بود کتابهای فارسی، علوم تجربی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی به لحاظ پرداختن به موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفت. براساس داده های حاصل از فرم محتوا می توان نتیجه گرفت کتابهای درسی دوره ابتدایی در کل توجه کمی به موضوعات زیست محیطی داشته است. به نحویکه

در بین کتابهای درسی دوره ابتدایی بیشترین توجه به موضوعات زیست محیطی، را کتاب علوم تجربی پایه پنجم و کمترین توجه را کتاب فارسی پایه دوم داشته است.

علاوه بر آن در بین کتابهای فارسی بیشترین توجه را کتاب پایه چهارم و کمترین توجه را کتاب پایه پنجم ابتدایی، و در بین کتابهای علوم تجربی بیشترین توجه را کتاب پنجم و کمترین توجه را کتاب اول ابتدایی و نهایتاً در بین کتابهای تعلیمات اجتماعی بیشترین توجه را کتاب پایه چهارم و کمترین توجه را کتاب پایه پنجم داشته است.

پیشنهادهای پژوهش

۱- آشنا نمودن و آموزش دانش آموزان دوره ابتدایی با موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن، از طرق مختلف نظیر قصه، داستان و جزوه در برنامه ها قرار گیرد.

۲- در این پژوهش یک لیستی از مولفه های موضوعات زیست محیطی به همراه مولفه های محتوای کتابهای درسی تهیه شد که روایی آن نیز توسط متخصصان رشته های مختلف تأمین گردید. با توجه به یافته های این پژوهش، پیشنهاد می شود دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش درسهایی را بر مبنای این مولفه ها در برخی از کتابهای درسی دانش آموزان اضافه نماید.

۳- برنامه ریزی و تدوین دروس و کتابهای تکمیلی و یا داستانی مرتبط با موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن در دوره های پیش دبستانی و ابتدایی ضروری است.

۴- برگزاری کلاسها و کارگاههای آموزشی برای آموزگاران دوره ابتدایی در ارتباط بانظریه های مطرح شده درباره موضوعات زیست محیطی و مولفه های آن، چگونگی آموزش آن صورت پذیرد.

۵- آشنا نمودن آموزگاران مدارس ابتدایی با موضوعات زیست محیطی و ضرورت آموزش آن به دانش آموزان، با توجه به نقش آنها در آینده کشور، لازم و ضروری است.

منابع فارسی

- آذربایجان، پ. (۱۳۸۳). چشم انداز جهانی محیط زیست. تهران: زیبا.
- تقی زاده انصاری، م. (۱۳۸۳). حقوق محیط زیست در ایران. نخستین همایش حقوق محیط زیست ایران. تهران: برگ زیتون.
- جی. بارو، ک. (۱۳۸۰). اول و روشهای مدیریت زیست محیطی. ترجمه مهرداد اندرودی. تهران: نشر کنگره.
- دبیری، م. (۱۳۸۵). آلودگی محیط زیست هوا- آب - خاک و صوت. ویرایش دوم. تهران: اتحاد.
- دفتر حقوقی و امور مجلس. (۱۳۸۳). مجموعه قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست. ج اول. تهران: پائیزان.
- رهبر، د. (۱۳۷۷). ارزیابی اثرات زیست محیطی. طرح پژوهشی. (چاپ نشده). سازمان محیط زیست اصفهان.
- زمانی، ب. (۱۳۸۵). بررسی کتب درسی به لحاظ روحیه تحقیق و تتبع و فرهنگ علم گرایی براساس روش تحلیل محتوا و با مطالعه تطبیقی دیگر کشورها. طرح پژوهشی. (چاپ نشده). معاونت پژوهشی دانشگاه اصفهان.
- ساروخانی، ب. (۱۳۸۰). روشهای تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شایگان، ج. ا. (۱۳۸۴). راهکارهای توسعه فرهنگ محیط زیست. جلد اول. تهران. کیان مهر.
- صدوقی، م. (۱۳۸۴). بررسی نقش آموزش بر آگاهی افراد نسبت به حافظت محیط زیست. پایان نامه کارشناسی ارشد (چاپ نشده). دانشگاه فردوسی مشهد.
- عابدزاده، ح. (۱۳۷۱). متن کامل قانون اساسی. تهران: عابدزاده.
- عابدی، م. (۱۳۸۳). بررسی روش های استفاده از ضایعات حاصل از برداشت برنج و ارائه راه کارهای مناسب جهت کاهش آلودگی هوای ناشی از سوزاندن آن. پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی (چاپ نشده) دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.

- عریضی، ح و عابدی، ا. (۱۳۸۳). تحلیل محتوای کتاب درسی دوره ابتدایی برحسب سازه انگیزی پیشرفت. مجله نوآوریهای آموزشی. شماره ۵. سال دوم.
- قاسمی، ن. (۱۳۸۴). حقوق کیفری محیط زیست (مطالعه تطبیقی در حقوق ملی و بین المللی). تهران: جمال الحق.
- میلر، ج. (۱۳۸۲). زیستن در محیط زیست. ترجمه مجید مخدوم. چاپ هشتم. تهران: دانشگاه تهران.
- بیرهوف، ه. (۱۳۸۴). رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روانشناسی. ترجمه رضوان صدقی نژاد. تهران: گل آذین.
- کیال، م و کیال. (۱۳۸۳). حقوق محیط زیست در منظر قانون اساسی. مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق محیط زیست ایران. تهران: برگ زیتون.
- نائلی، م. (۱۳۷۳). انگیزش و سازمانها. چاپ اول. اهواز: انتشارات دانشگاه شهید چمران.